

موضوع:

علوم قرآنی: ۵۹ (فرهنگ و دائرةالمعارف: ۸۹)

گروه مخاطب:

- تخصصی (طلاب، دانشجویان، پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۱۲۲۶

مسلسل انتشار (چاپ اول و باز چاپ): ۴۲۸۳

کتاب‌های دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی / ۳۱

فرهنگ کاربردی واژگان قرآن: عربی - فارسی - انگلیسی؛ تهیه گروه مطالعات و پژوهش‌های قرآنی دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۸ - ج ۰ - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۱۲۲۶). کتاب‌های دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی؛ ۳۱ (فرهنگ و دائرةالمعارف: ۸۹. علوم قرآنی؛ ۵۹)

۱۵۰۰۰ تومان: (ج. ۱) 5 - 0443 - 09 - 978 - ISBN / (دوره) 2 - 0444 - 09 - 964 - 978 - ISBN

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

ص. ع - به انگلیسی: The Department of Quranic Studies of Islamic Propagation Office, Khorasan-e Razavi. The Lexicon of The Quran Arabic, Persian, and English

۱. قرآن - واژه‌نامه‌ها. ۲. قرآن - واژه‌نامه‌ها - چندزبانه. ۳. قرآن - کشف‌الآیات. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. شعبه خراسان رضوی. گروه مطالعات و پژوهش‌های قرآنی. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب.

۲۹۷/۱۳

BP ۶۸ / ف ۴

۱۳۸۸

فرهنگ کاربردی واژگان قرآن

عربی - فارسی - انگلیسی

جلد اول

تهیه: گروه مطالعات و پژوهش‌های قرآنی

دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی

بیت‌الکتاب
۱۳۸۸

فرهنگ کاربردی واژگان قرآن / ج ۱

عربی - فارسی - انگلیسی

• تهیه: گروه مطالعات و پژوهش‌های قرآنی دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

(مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۸ • شمارگان: ۱۲۰۰ • بها: ۱۵۰۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

printed in the Islamic Republic of Iran

- دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائیه)، ص پ ۹۱۷، تلفن: ۷-۷۷۲۱۵۵-۷۷۲۱۵۴-۷۷۲۴۲۶ تلفن پخش: ۷۷۲۴۲۶
- فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
- فروشگاه شماره ۲: تهران، خ فلسطین جنوبی، دست چپ کوچه دوم (پشت)، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۳۵
- فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۳۳۳۶۷۲
- فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰
- فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲
- فروشگاه شماره ۶ (ویژه جوانان): قم، ابتدای خیابان شهدا، تلفن: ۷۳۹۲۰۰
- پخش بکنا (بخش کتب اسلامی و انسانی)، تهران، خ حافظ، نرسیده به چهار راه کالج، نبش کوچه بامشاد، تلفن: ۸۸۹۴۰۳۰۳
- نمایندگی‌های فروش کتاب مؤسسه در داخل و خارج کشور (ضمیمه برگه نظرخواهی آثار انتهایی کتاب)

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: <http://www.bustaneketab.com>

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب: سیدرضا سجادی‌نژاد • سرپرستار: ابوالفضل طریقه‌دار • ویرایش: دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی • چکیده عربی: سهیله خانی • چکیده انگلیسی: مریم خانی • فنی: مصطفی محفوظی • اصلاحات حروف‌نگاری: سید مهدی محسنی و الهام قره‌گوزلو • صفحه‌آرایی: احمد اخلی و احمد مؤتمنی • نمونه‌خوانی (بخش فارسی): بیژن سهرابی • کنترل نمونه‌خوانی: محمد جواد مصطفوی • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش • طراح جلد: مسعود نجابتی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی • آماده‌سازی: حمید رضا تیموری • سفارشات چاپ: امیر حسین مقدم‌منش و سایر همکاران • امور چاپ: علی عزیزاند، مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

فهرست

۹	.....	مقدمه
۳۱	.....	ا
۱۰۷	.....	ب
۱۶۵	.....	ت
۱۸۳	.....	ث
۱۹۹	.....	ج
۲۳۹	.....	ح
۳۱۰	.....	خ
۳۵۵	.....	د
۳۸۱	.....	ذ
۴۰۱	.....	راهنمای مدخل‌ها
1-316	.....	THE QURĀNIC LEXICON

مقدمه

باسمه تعالی

از ویژگی‌های انکارناپذیر قرآن، این آخرین پیام آسمانی الهی، جهان شمولی، جاودانگی و حضور و حیات همواره و پیوسته آن در جاری زمان است؛ چندان که آحاد بشریت را در همهٔ زمان‌ها و زمینه‌ها و در جاری عصرها و نسل‌ها مخاطب خویش گردانیده و گسترهٔ قلمرو هدایت و روشنگری خویش را «الناس» دانسته با توصیفاتی چونان: هدی، بیان، ذکر، بصائر، تبیان، برهان، ذکر، موعظه، «شفاء لما فی الصدور» نقش روشنگرانه و راهنمایانه خود را یادآور می‌شود.

بر پایهٔ بسیاری از آیات قرآن، رسالت و پیام جان بخش پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله بر همهٔ انسان‌ها بی‌هیچ استثنا پرتوافکن است، اما جهل و بی‌خبری انسان‌ها مانع اساسی بهره‌مندی آنان از انوار هدایت پیام پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گردیده است. از این رو تبلیغ و تبیین پیام وحی و زدودن جهل و ناآگاهی از ذهن مردمان، رسالتی گران سنگ است که عالمان و اندیشمندان وحی آگاه بر عهده داشته و دارند.

تاریخ دانش و اندیشهٔ اسلامی نشانگر آن است که عالمان و اندیشمندان مسلمان در طول سده‌های پس از نزول قرآن این رسالت سنگین و سترگ را به خوبی دریافته‌اند و درخور تاب و توان خویش به تبیین و تفسیر و توضیح و نشر مفاهیم وحی و معارف نورانی آن همت گمارده‌اند؛ چندان که هیچ منشور و مکتوبی بدین پایه کوشش‌ها و کوشش‌های عالمان و

پژوهشگران و مؤلفان را به خود معطوف نداشته است. نیز از همین رهگذر، دانش هایی گونه گونه با انگیزه تلاش در جهت فهمیدن و فهماندن قرآن عزیز پدید آمده یا بالیدن گرفته است؛ پدیدآیی شاخه های پرشمار علوم ادبی و بلاغی و لغوی را می توان در این راستا برشمرد. این تلاش های ارجمند که درگذر سده ها، با همه فرازاها و فرودهایی که داشته و هرگز ایستایی نیافته، هر چند شایسته تقدیر و ستایش است، اما به هیچ روی بسنده مقام شامخ قرآن این منشور جاویدان بشریت نیست؛ چرا که با روند رو به رشد حرکت علمی و فکری بشر و شکوفایی بیشتر یافته ها و دانسته ها، نیازها و ابزارهای نوینی برای فهم و تفهیم قرآن عزیز رخ می نماید.

یکی از زمینه هایی که تلاش و کوشش فزون تری را می طلبد و کاستی های بسیاری در آن دیده می شود، ترجمه یا برگردان قرآن به زبان های دیگر است. ترجمه قرآن، فارغ از کشاکش هایی که درباره ترجمه پذیری قرآن و روایی و بایستگی آن به دلیل اعجاز بودن آن در گذشته جریان داشته، هر چند پیشینه ای بس دور و دراز دارد و تا کنون تلاش های گران سنگی در این راه سامان یافته است، اما به رغم همه سخت کوشی های مترجمان قرآن، ترجمه های ارائه شده به زبان های گوناگون همواره از کاستی ها و نقص هایی رنج می بردند است که نمی توان بر آنها دیده پوشید؛ بدین رو همیشه این پرسش مطرح بوده است که آیا می توان ترجمه کامل و بدون نقصی از قرآن ارائه داد؟ یا آن که چنین چیزی در حکم محال است؟

بیشرفت علوم زبان شناسی و ترجمه شناسی در غرب و بازتاب آن در انواع پژوهش ها مباحث علمی فراوانی را در ترجمه متون دینی مطرح ساخته که سطوح مختلف زبان، مانند: واژگان، دستور، معنا، پیام و منظور را در بر می گیرد و اهمیت توجه به آنها در انتقال معنا و پیام از یک زبان به زبان دیگر را نمودار می گرداند.

سوگمندها پردازش ناقص این دانش ها در حوزه کشورهای اسلامی به رغم وجود بن مایه های آن در علوم بلاغی و میراث کهن ادب عربی و عدم توجه کافی به جنبه های کاربردی دستاوردهای آن موجب شده که بررسی هایی از این دست، در ترجمه های قرآن و

آثار قرآنی کمتر مورد توجه قرار گیرد. و بدین سان این کاستی در برگردان آثار قرآنی، به ویژه به زبان‌هایی که با فرهنگ اسلام و قرآن بیگانه‌اند نمود روشنی دارد.

هر برگردانی از دو فرآیند خواندن و نگارش تشکیل شده است؛ که در فرآیند نخست مترجم متن را بر اساس ساختار زبان مبدأ در سطوح مختلف دستور، معنا و منظور، درک می‌کند و در فرآیند دوم فهم خود را با توجه به ساختار زبان مقصد به رشته تحریر در می‌آورد، نقص‌ها و کاستی‌های موجود در ترجمه‌های قرآن به طور عمده در دو فرآیند فوق دسته‌بندی می‌شود؛ یعنی نقص ترجمه، یا به علت دریافت نادرست مفاهیم قرآن از سوی مترجم است و یا به دلیل عدم گزینش معادل مناسب و دقیق، که در نتیجه به پیچیدگی در لفظ یا ریزش در معنا می‌انجامد.

از تحقیق و بررسی میدانی ترجمه‌های موجود این نکته آشکار می‌شود که نقص‌ها و کاستی‌های ترجمه‌ها، به طور عمده معلول عوامل چندی است که بدون توجه به آنها نمی‌توان امیدی به ترجمه مقبول و کامل قرآن داشت. عوامل یاد شده از قرار زیر هستند:

الف: محدودبودن منابع مورد استفاده مترجم

همان گونه که اشاره شد در فرآیند هر ترجمه یا برگردان، مرحله نخست، فهم و درک صحیح از مفاهیم است. از آن جا که آیات قرآن از نظر ساختار محتوایی متنوع است، یعنی بعضی از آنها بیانگر یک سلسله وقایع و حوادث تاریخی در گذشته یا زمان نزول است، بعضی دیگر حقایق معرفتی است، و دسته سوم تشریح و... . طبعاً مترجم ناگزیر است برای فهم صحیح مفاهیم، از منابع متعدد در زمینه‌های گوناگون تاریخ ادیان، تاریخ اسلام، جامعه‌شناسی جاهلیت، متون فقهی و... استفاده کند و این چیزی است که در ترجمه‌ها به صورت بایسته و جامع مورد توجه قرار نگرفته است.

ب: نارسایی منابع مورد اعتماد مترجم

در مواردی نقص ترجمه ناشی از نقص منابع و مراجعی است که مترجم انتخاب کرده

است. این پدیده در منابع لغوی بیشتر به چشم می‌خورد. برخی از منابع لغوی، با مفاهیم به صورت تحلیلی برخورد کرده‌اند؛ یعنی مفاهیم و معانی متعدد یک واژه را با تحلیل و ریشه‌یابی به یک مفهوم بنیادی برگردانده و این تصور را به وجود آورده‌اند که گویا مفهوم واژه، همین مفهوم ریشه‌ای و بنیادی است؛ در حالی که در بسیاری از موارد کاربرد یک واژه، مفهوم ریشه آن مقصود نیست، بلکه مراد، مفاهیم جدیدی است که در بستر آن ریشه پدید آمده است. برعکس، بعضی دیگر به مفاهیم عارضی و ثانوی واژه تکیه دارند و کمتر به مفاهیم اصیل توجه نشان داده‌اند. بیشتر کتاب‌های وجوه و نظایر را می‌توان در این دسته به شمار آورد.

ج: بی توجهی به ساختار ویژه مفاهیم قرآن

امروز کسی تردید ندارد که مفاهیم قرآن پیوند معنایی بسیار گسترده دارند که موجب می‌شود واژه‌ها و آیات یک سوره، نگاه توضیحی و تبیینی به واژه‌ها و آیات همان سوره و یا سوره‌های دیگر داشته باشد. این نگاه متقابل آیات به یکدیگر می‌طلبد که مترجم در فهم یک مفهوم، به آیات چندی مراجعه کند و در حقیقت به تفسیر موضوعی پردازد و این چیزی است که مترجمان کمتر بدان توجه نشان داده‌اند.

د: غفلت یا کم توجهی به ساختار زبان در معادل‌گزینی

هر زبانی ساختار ویژه خود را دارد و همین امر باعث می‌شود که مترجم در برگردان یک مفهوم از زبان مبدأ به زبان مقصد و گزینش معادل، حساسیت فوق العاده‌ای داشته باشد. چه بسا در این فرآیند به واسطه وجود خلأ واژگان نتواند معادل مناسبی پیدا کند؛ که در این صورت باید از اهرم‌های دیگری مانند واژگان قرضی یا توضیح در پانویس بهره گیرد که متأسفانه در ترجمه‌های قرآن به این امر توجه شایسته نشده است. از همین رو گاه به مواردی بر می‌خوریم که ترجمه یک واژه یا ترکیب در فارسی، بسیار مبهم و نامفهوم است. ..

به عنوان نمونه در آیات مربوط به بنی اسرائیل ترکیب‌ها و مشتق‌های واژه «السبت»،

یعنی: «یوم السبت» را به «روز شنبه» و «اصحاب السبت» را به «یاران شنبه، حرمت شکنان شنبه» و «یسبتون» را به «شنبه داشتن، شنبه گرفتن، شنبه کردن» ترجمه کرده‌اند؛ در حالی که بار معنایی «یوم السبت» با بار معنایی معادل فارسی آن، یعنی روز شنبه، به عنوان اولین روز هفته یکسان نیست. «یوم السبت» نزد یهود، روز تعطیل و استراحت بوده، و کار در آن روز تخطی از فرمان الهی محسوب می‌شده است و مردم در آن زمان باید به عبادت می‌پرداختند. به همین ترتیب معادل «شنبه داشتن» برای واژه «یسبتون» در فارسی امری نامفهوم و غریب تلقی می‌شود.

به هر حال این عوامل و عوامل دیگری از این دست که در نقص‌ها و کاستی‌های ترجمه قرآن نقش داشته‌اند، ما را برآن می‌دارد که برای فراهم ساختن زمینه یک ترجمه مقبول و کامل از قرآن به مسائل و مباحث زیادی بپردازیم؛ مسائلی چون تاریخ، تفسیر، علوم قرآنی، زبان‌شناسی، ادبیات، بلاغت و...

بدین رو گروه مطالعات و پژوهش‌های قرآنی دفتر تبلیغات اسلامی بر آن شد تا با تشکیل گروه‌های پژوهشی در زمینه‌های لغت، تفسیر و ترجمه و با استفاده از اساتید و پژوهشگران توانمند در رشته‌های زبان‌شناسی و ترجمه، پروژه «فرهنگ کاربردی واژگان قرآن» را به اجرا درآورد. هدف از اجرای این پروژه قرآنی، تدوین و فراهم ساختن فرهنگ مرجعی است که نیازها و ضرورت‌های ترجمه، چه در بخش تعریف مفاهیم و چه در بخش معادل‌گزینی در آن لحاظ شده باشد و مترجمانی را که درصدد ترجمه قرآن هستند، تا حدی از مراجعه به کتاب‌های لغت، تفسیر، تاریخ و... بی‌نیاز کند.

«فرهنگ کاربردی واژگان قرآن» که حاصل تلاش گروهی و چندین ساله بر روی واژگان قرآن کریم است، با بهره‌گیری از منابع لغوی و تفسیری گوناگون که در پایان این نوشتار به آنها اشاره خواهد شد و همچنین آخرین تحقیقات و نظریه‌های زبان‌شناسی، ترجمه‌شناسی و منابع مورد نیاز دیگر، واژه‌ها و کلمات قرآن کریم را از دو زاویه معنا و منظور تعریف کرده و توضیحات لازم را در اختیار مترجمان قرار می‌دهد.

لازم به ذکر است این اثر هر چند شباهت بسیاری با کتاب‌ها و منابع دانش «وجوه و نظائر»

دارد که خود یکی از انواع مهم علوم قرآنی است، اما تفاوت‌های عمده‌ای با این گونه منابع نیز دارد که افراط نکردن در توجه به مفاهیم عارضی و ثانوی هر واژه، بهره‌گیری از دستاوردهای نو در عرصه زبان‌شناسی و فن ترجمه، افزودن ترکیب واژه‌ها و توجه به جنبه کاربردی مفهوم هر واژه از این جمله است.

بنابراین اثری که در دست دارید ویژگی‌های یک فرهنگ لغت دو زبانه و نیز معجم وجوه و نظائر روزآمد را در خود دارد و منبعی راهنما برای مترجم به شمار می‌آید.

افزون بر این، گر چه این اثر در اصل با هدف یاری رساندن به کار ترجمه نگاشته شده است، اما پژوهشگران عرصه‌های تفسیر و متن‌پژوهی و ریخت‌شناسی و سیاق و تحلیل زبانی و... را نیز سودمند خواهد افتاد. چنان که نقش شگرف و با اهمیت این‌گونه بررسی‌ها در فهم مدلول‌های قرآنی و دریافت‌های فقهی، کلامی، اعتقادی و... در ساحت قرآن نیز پوشیده نیست.

معرفی «فرهنگ کاربردی واژگان قرآن کریم»

اینک در راستای معرفی کوتاه ابعاد و شیوه کار، در این طرح، مهم‌ترین ویژگی‌های آن را یادآور می‌شویم:

۱. استفاده از دانش زبان‌شناسی و ترجمه‌شناسی

روشی که در این پژوهش به عنوان مبنا برای تعریف و کشف مفاهیم واژه‌ها و ترکیب‌ها به کار رفته، روشی است برگرفته از تحقیقات و دستاوردهای دانش زبان‌شناسی و ترجمه‌شناسی. این روش در فهم و دریافت مفهوم و مقصود یک واژه و یا جمله و یا کلام عناصر متعددی را در نظر گرفته و مورد استفاده قرار می‌دهد، از جمله: ساختارهای دستوری، بافت و انسجام متن، فرایند کلام، کنش‌های زبان، مقتضای حال، ویژگی‌های زیباشناختی و... سپس با گذر از فرایند تجزیه و تحلیل متن به «معادل‌گزینی» در زبان مقصد می‌پردازد. روش یاد شده پایه این پژوهش بشمار می‌آید و در فرهنگ نویسی واژگان قرآن

روشی نوپدید است که دارای ویژگی‌های زیر است:

۱-۱. کاربردی بودن مفاهیم:

یک واژه ممکن است در آیات متعدد و بافت‌های مختلف قرآن کریم بکار رفته و در هر یک، مفهوم و بار معنایی متفاوتی داشته باشد که در این طرح به آنها عنایت ویژه شده است. مثلاً برای مفهوم واژه «الرجل» که در لغت به معنای «مرد» است در آیه شریفه ﴿وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى﴾ (۲۰/۳۶) معادل «مرد»؛ در آیه شریفه ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ (۳۴/۴) معادل «شوهران»؛ در آیه شریفه ﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءٌ﴾ (۲۹/۳۹) معادل «برده» و در آیه شریفه ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾ (۷/۴) معادل «افراد مذکر» انتخاب شده است. حال آن‌که، برخی منابع قرآنی بدون توجه به آحاد معنایی واژه «مرد» در زبان فارسی [انسان، مذکر، بزرگسال] در آیه (۷/۴)، آن را معادل واژه «رجل» قرار داده‌اند. در صورتی که مقصود آیه، جنس مذکر اعم از بزرگسال و خردسال و نوزاد و جنین است. معادل «فرزند پسر» آن چنان که برخی از مترجمان برگزیده‌اند نیز با مشکل دیگری روبرو است؛ زیرا ارتباط این معادل با بخش بعدی آیه یعنی «الاقربون» قطع می‌گردد. بنابراین توجه به حیطه معنایی، انسجام ساختاری و حفظ ارتباط میان اجزای آیه اقتضا دارد واژه فوق به معنای «افراد مذکر» تعریف شود تا گسست مفهومی در صدر و ذیل آیه در معادل یابی رخ ندهد.

۱-۲. تعیین مؤلفه‌های معنایی واژه و معادل یابی برای مفهوم مورد نظر

برای تعیین مؤلفه‌های معنایی واژه و معادل مناسب، تمام عناصر و عواملی که در این زمینه تأثیرگذار بوده، مورد توجه قرار گرفته است و بر اساس آن معانی مختلف سبکی، تجربی، احساسی، مجازی، همایشی،... و نیز اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها و مواردی که خلأ واژگان در زبان مقصد وجود داشته تعیین شده است. به عنوان مثال:

یک. در مواردی که واژه‌ها در چند آیه با سبک‌های گوناگون به کار رفته است کوشیده‌ایم

تفاوت سبک‌ها را در گزینش معادل نادیده نگیریم. مثلاً واژه «اتی» در دو آیه زیر با دو سبک متفاوت به کار رفته است:

سبک آمرانه و رسمی ﴿أَلَا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَأُتُونِي مُسْلِمِينَ﴾ (۳۱/۲۷)

سبک محاوره‌ای توأم با شکایت ﴿قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ﴾ (۲۸/۳۷)

در آیه نخست برای واژه «اتی» معادل «آمدن به نزد»، و در آیه دوم معادل «آمدن به سراغ» را برگزیده‌ایم تا تفاوت سبک‌های کلامی در معادل، کاملاً آشکار گردد.

دو. اگر واژه‌ها، علاوه بر معنای اصلی، معنای احساسی یا به تعبیر دیگر بار احساسی داشته باشند مثل ترکیب ﴿يَتَّبِعُونَ﴾ (۹۴/۲۰) سعی شده معادل برابر با معنای احساسی برگزیده شود و چنانچه زبان مقصد، محدودیت داشته است، بار احساسی با توضیح منعکس شده تا مترجم هنگام ترجمه از آن غفلت نکند.

سه. گاهی یک واژه در هر دو زبان عربی و فارسی به کار می‌رود، اما در هر زبان، معنای تجربی متفاوت دارد؛ مانند واژه ﴿حَرِيصٌ﴾ (۱۲۸/۹) که در عربی هم به معنای «مشتاق» آمده و هم به معنای «آزمند» اما این واژه در فارسی بار تجربی منفی دارد درچنین مواردی کوشیده‌ایم معنای تجربی واژه‌ها از نظر دور نماند.

چهار. در برخی موارد واژه‌ها از عربی به فارسی وارد شده‌اند اما تمام وجوه معنای واژه حفظ نشده است، مانند واژه «ظن» که در فارسی به معنای گمان است. اما در قرآن، هم به معنای گمان و هم به معنای یقین به کار رفته است. مثلاً در آیه ﴿إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ (۲۴/۴۴) ظن، به معنای گمان و شک است و در آیه ﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ (۴۶/۲) به معنای یقین. در چنین مواردی به جای انتقال واژه، برای هر معنا معادل جداگانه گزینش شده تا از ابهام یا خطا جلوگیری شود.

پنج. از سوی دیگر در برگردان اصطلاحات قرآنی به شرایط زمان، مکان، مخاطبان و سبک آنها عنایت خاص شده است. زیرا گاه ممکن است برای یک مفهوم از اصطلاحات متعدد استفاده شود ولی نتوان صورت‌های مختلف آن اصطلاح را به جای یکدیگر به کار برد. و یا برعکس، ممکن است یک اصطلاح خاص در شرایط زمانی و مکانی و مخاطب متفاوت،

معانی مختلفی را القا کند که معادل آن در زبان دیگر از چنین قابلیت‌برخوردار نیست. مانند اصطلاح: «حاش لله» در آیه ﴿فَلَمَّا رَأَيْتَهُ أُكْبِرْتَهُ وَقَطَّعْتَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ﴾ (۳۱/۱۲) که در مقام ابراز تعجب از زیبایی یوسف عليه السلام به کار رفته است، اما همین اصطلاح در آیه ﴿قَالَ مَا خَطْبُكُمْ إِذْ أَرَأَيْتُمْ يَوسُفَ عَنِ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ﴾ (۵۱/۱۲) در مقام تنزیه وی از اتهامی که به او نسبت داده شده بود، به کار رفته است. طبیعی است که در چنین وضعیتی معادل‌های فارسی یا انگلیسی این اصطلاح مانند زبان عربی یکسان نیست.

اینها و عوامل دیگری از این دست، مثل تفاوت ساختار زبان‌های عربی، فارسی و انگلیسی که در تبیین معادل‌ها نقش مهمی دارد، در مرحله معادل‌گزینی مورد توجه و تأکید بوده و سعی شده تا چیزی فروگذار نشود.

۲. بهره‌جویی از تفسیر موضوعی در کنار سایر روش‌های تفسیری

با توجه به این نکته مهم که «القرآن یفسر بعضه بعضاً» نگرش جامع و چندبُعدی به آیات قرآن می‌طلبد تا از گستردگی و جامعیت تفسیر موضوعی بهره‌جوییم. در این روش آیات پراکنده‌ای را که موضوع یکسان داشته و به یکدیگر مرتبط هستند، به منظور شناخت عناصر قضایا و فهم بهتر معانی آیات، در کنار یکدیگر گرد آورده و مورد مطالعه قرار داده‌ایم. از این رو برای درک درست مفاهیم قرآنی در خصوص واژه‌هایی که ذوجوه بوده و معادل‌یابی برای آنها نیازمند دقت نظر بیشتر است، از این روش استعانت جسته‌ایم.

برای مثال در آیه شریفه ﴿أَوْ مَنْ يُنشِئُوا فِي الْجَلِيَّةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾ (۱۸/۴۳) معنای «الخصام» در پرتو بررسی موضوعی زن از دیدگاه قرآن و جایگاه او در عصر جاهلیت می‌تواند روشن گردد.

۳. دوزبانه بودن [عربی - فارسی و عربی انگلیسی]

عنایت ویژه به مکانیسم و ساختار متفاوت زبان‌ها و نیز تفاوت فرهنگ‌ها می‌طلبد که برخلاف فرهنگ‌های تک‌زبانه نظیر «مفردات راغب» به ادبیات و فرهنگ مخاطبان زبان

مقصد توجه شده و از تعابیر جدید و گاه توضیحات تکمیلی استفاده شود. در این رابطه به مقوله جنسیت زبانی و تفاوت فاحش آن در فارسی و انگلیسی با زبان عربی و مقوله خلأ واژگان می توان اشاره نمود.

سیر پژوهش و شیوه کار

در روند پژوهش و تدوین این فرهنگ، افزون بر بررسی ها و گفت و گوهایی که به منظور اتخاذ شیوه و آیین نامه انجام شده است، مرحله اصلی کار، خود مراحل چندی را شامل شده که از قرار زیر است:

۱. تهیه فهرست اولیه الفاظ و ادوات به کار رفته در قرآن بر اساس معجم های واژه یاب و تنظیم لیست نهایی مدخل ها.

۲. مراجعه به متون اصلی لغت برای دست یابی به معانی لغوی واژه ها.

۳. بررسی معانی واژه ها در فرهنگ نامه های قرآنی همانند «المفردات» راغب اصفهانی و «معجم الفاظ القرآن» چاپ مصر.

۴. بررسی موارد کاربرد هر مدخل در قرآن و نیز اصطلاحات و ترکیب های مربوط به مدخل و پیشنهاد وجه معنایی متناسب با هر مورد.

۵. تحقیق و پژوهش در منابع جهت مستندسازی و جوه معنایی پیشنهادی با به کارگیری عناصر مختلف زبانی، اسباب نزول، سیاق آیات، روایات، شواهد علمی، تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و...

۶. معادل یابی و گزینش تعبیر مناسب فارسی و انگلیسی برای مفهوم مورد نظر. در این مرحله یکی از دو روش زیر انتخاب شده است:

الف. در مواردی که همه منابع و شواهد و قرائن بر سر یک مفهوم توافق داشته اند، یک معادل و تعبیر مشخص برگزیده شده و ذکر شده است.

ب. در موارد بسیاری که آراء متعدد و مختلف درباره یک واژه وجود داشته و انتخاب گزینه درست و منطبق بر معیارهای پذیرفته شده، دشوار می نموده است، آراء موجود با توجه

به عناصر کلامی مانند سیاق، تحلیل شده و پس از گفت و گوها و بررسی های گروهی، نظر برتر برگزیده شده است. و اگر آراء یادشده در عرض هم بوده و ترجیح یک رأی ممکن نبوده، هر دو نظریه یا همه نظریه ها به صورت احتمال در تعریف مفهوم ذکر شده یا یک رأی معیار قرار داده شده و آراء دیگر به صورت احتمال دوم و سوم در توضیح آورده شده است. و در این موارد تلاش بر آوردن هر چه بیشتر آراء مختلف بوده است.

در این میان گاه به دلیل آن که در منابع معنای ارائه شده برای یک واژه، اجمال و پیچیدگی داشته یا به صورت یک جمله یا یک سطر بیان شده است، نیازمند تحلیل عبارت یا تلخیص و نوعی نمایه سازی برای ارائه مفهوم بوده ایم. واژه «استدراج» نمونه ای از این گونه موارد است.

۷. برگردان پرونده های نهایی هر مدخل از زبان فارسی به انگلیسی که خود شامل مراحل زیر بوده است:

- مراجعه به منابع لغوی - قرآنی و ترجمه های انگلیسی

- تطبیق معادل های ارائه شده با منابع انگلیسی - عربی

- کنترل و بررسی پرونده ترجمه شده در مشاوره با گروه عربی

- ویرایش و اصلاحات و سپس تنظیم متن نهایی.

۸ منابع تحقیق این اثر چنان که در پایان مقدمه ملاحظه خواهد شد به تفصیل و به صورت کلی ذکر شده است، اما از ذکر جزئی منبع و مستند هر یک از وجوه و مفاهیم و مدخل ها به دلایل زیر خودداری شده است:

الف: در فرهنگ نامه هایی از این دست، ذکر منابع به صورت جزئی تاکنون شیوه معمول و رایج نبوده است.

ب: هدف مؤلفان این اثر تنها نقل و تدوین نبوده است؛ بلکه در مواردی تحلیل ها و داده های ارائه شده ابتکاری و تأسیسی هستند و در مواردی نیز مفهوم ذکر شده برآیند گفته ها و تعبیرات مختلف اهل لغت و تفسیر و... بوده است.

ج: آراء اهل لغت و تفسیر در عین آن که غالباً اطمینان آوری و اعتماد آفرینی فی الجمله

دارد اما مانند متون اصلی دینی الزام آور و غیر قابل نقد نیست. از همین رهگذر ناهمگونی‌ها و ناسازگاری‌های شدید موجود میان ایشان را می‌توان تحلیل کرد.

ه: در صورت ذکر مستند برای هر یک از وجوه گزینش شده، ذکر دلیل گزینش و ترجیح آن نظریه نیز لازم می‌نمود که این خود از دیاد بیشتر حجم کتاب را سبب می‌شد. در این جا یادآوری این نکته لازم است که در آغاز طرح، مترادف‌ها و متضادهای قرآنی هر واژه در پایان توضیحات هر مدخل آورده می‌شد. که در روند کار به دلایلی از آن صرف نظر شده و به فرصتی دیگر واگذار گردیده است.

روش استفاده

از این فرهنگ به دو روش می‌توان استفاده کرد:

الف: در صورت اطلاع از ریشهٔ واژه مورد نظر، می‌توان به مدخل‌های آن واژه و سائر مشتقات آن دست یافت، که ترتیب مشتقات از قرار زیر است: مصدر ثلاثی مجرد، اسم مصدر، اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبیه، اسم تفضیل، فعل تعجب، صیغهٔ تعجب، صیغهٔ مبالغه، اسم زمان، اسم مکان، اسم فعل.

مصدرهای ثلاثی مزید به ترتیب زیر: افعال، تفعیل، مفاعله، افتعال، انفعال، تفاعل، تفاعل، افعال، استفعال، مصدر رباعی.

همچنین برای هر فعل، مصدر شایع و معروف آن ذکر شده و برای اسم‌ها، اگر مفرد آنها در قرآن وجود داشته، فقط اسم مفرد، و در غیر این صورت شکل جمع واژه، مدخل قرار داده شده است. اگر اسمی هم به صورت مفرد، تثنیه و جمع در قرآن آمده، اما تثنیه و جمع آن دارای وجوه معنایی خاصی بوده است مثل: اب، ابوان و آباء، در این صورت برای هر یک مدخل جداگانه‌ای باز شده است.

در الفاظ جامد، نظیر اسامی خاص، حروف، موصولات، اسم اشاره، ضمائر و... معیار، ترتیب حروف خواهد بود، مانند ابراهیم (ا ب ر ا ه ی م)، التی (ا ل ت ی).

ب: مراجعه به فهرست واژه‌ها و الفاظ در انتهای بخش فارسی، راه دیگر دستیابی به

واژه مورد نظر است. در این فهرست تمام واژه‌های قرآن کریم به صورت الفبایی ذکر شده، و در مقابل آنها ریشه و مدخل هر واژه نشان داده شده است. مانند: آتی: (ا ت ی)، الاتیان.

رموز و نشانه‌های اختصاری

در ذیل هر مدخل، علائم اختصاری نظیر (ا، فا / ص) و ترتیب عددی خاصی وجود دارد که تفصیل و معنای آنها عبارت است از:

اسم فاعل، صفت فاعلی	فا	اسم	ا
مفرد	م	اسم جمع	اج
اسم مبالغه	مب	اسم خاص	اخ
مصدر مزه	مر	اسم جنس	اس
صفت مشبیه	مش	اسم مصدر	امص
مصدر	مص	تثنیه، مثنی	تث
اسم مفعول، صفت مفعولی	مف	صیغه تعجب	تع
اسم منسوب	من	صفت - اسم - تفضیل	تف
اسم موصول	مو	این واژه تنها یک بار در قرآن آمده است	تک
کاربرد وصفی	/ص	جمع	ج
کاربرد اسمی	/ا	حرف	ح
کاربرد قیدی، حال	/ق	واژه دخیل	د
توضیحات مربوط به مدخل	*	اسم اشاره	شا
رجوع کنید به	←	ضمیر	ض
ترکیب‌ها، اصطلاحات و تعبیرهای قرآنی	☐	ظرف - اسم - زمان و مکان	ظ
		فعل	ف

ترتیب عددی و نوع معنا در وجوه معنایی و همایش واژه‌ها:

وجوه معنایی:

الثیاب:

۱. لباس‌ها، جامه‌ها: معنای لغوی و اصلی

۱-۱- (بالا پوش، حجاب): (معنای کاربردی زیر مجموعه معنای اصلی)

الدعوة

۱. دعوت (فرمان): معنای لغوی (معنای کاربردی)

الحضّ

۱. [خود و دیگران را] برانگیختن: [پیشوند] معنای لغوی

﴿آلَم﴾ ۱/۲: شماره سوره (۲) / شماره آیه (۱)

ترکیب‌ها، اصطلاحات و تعبیرهای قرآنی

﴿عَبْدُ اللَّهِ﴾ ۱۹/۷۲: بنده خدا (حضرت محمد ﷺ): معنای اصلی (مصدق)

﴿النشأة الآخرة﴾ ۲۰/۲۹ آفرینش دوم (عالم قیامت، جهان آخرت): معنای اصلی (معنای

کاربردی)

منابع و مراجع

در تدوین این اثر از منابع و مراجع بسیار متنوعی استفاده شده است که در ذیل به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود. ناگفته پیداست که برخی از کتاب‌ها منبع اصلی این فرهنگ بوده و از آنها بهره فراوان برده شده است و برخی دیگر به هنگام لزوم مورد استفاده قرار گرفته است.

الف: متون دینی

۱. قرآن کریم

۲. کتاب مقدس (عهد قدیم و عهد جدید)

۳. نهج البلاغه، سیدرضی

ب: منابع لغت عربی و فارسی

۱. اساس البلاغه؛ محمودبن عمر زمخشری

۲. اقرب الموارد؛ شرتونی

۳. تاج العروس؛ زبیدی

۴. الفروق اللغویه؛ ابوهلال عسکری

۵. قاموس المحيط؛ فیروزآبادی

۶. کتاب العین؛ خلیل بن احمد

۷. لسان العرب؛ ابن منظور

۸. مجمع البحرین؛ فخرالدین طریحی

۹. المصباح المنیر؛ فیومی

۱۰. معجم مقاییس اللغه؛ ابن فارس

۱۱. المعجم الوسیط؛ گروه تحقیق

۱۲. المنجد؛ لویس معلوف

۱۴. فرهنگ معین؛ محمد معین

۱۵. لغت نامه دهخدا؛ علی اکبر دهخدا

۱۶. فرهنگ معاصر عربی؛ آذرتاش آذرنوش

۱۷. فرهنگ نوین؛ سید مصطفی طباطبایی

ج: منابع لغت و وجوه و اعلام قرآنی

۱. اعلام قرآن؛ محمد خزائلی

۲. التحقیق فی کلمات القرآن؛ حسن مصطفوی

۳. تفسیر غریب القرآن؛ طریحی

۴. تلخیص البیان فی مجازات القرآن؛ سیدرضی
۵. شرح و تفسیر لغات قرآن بر اساس تفسیر نمونه؛ شریعتمداری
۶. فرهنگ لغات قرآنی؛ محمد قریب
۷. فرهنگنامه لغات قرآنی؛ به کوشش محمد جعفر یاحقی
۸. قاموس قرآن؛ علی اکبر قرشی
۹. لسان التنزیل؛ به کوشش مهدی محقق
۱۰. لغت نامه قرآن کریم؛ محمود عادل
۱۱. مجازالقرآن؛ ابو عبیده معمر بن مثنی
۱۲. معجم الفاظ القرآن الکریم؛ گروه تحقیق در مصر
۱۳. معجم حروف المعانی فی القرآن الکریم؛ محمدحسن الشریف
۱۴. المفردات؛ راغب اصفهانی
۱۵. مفردات القرآن فی مجمع البیان؛ الیاس کلانتری
۱۶. واژه‌های دخیل در قرآن؛ آرتور جفری
۱۷. وجوه قرآن؛ تغلیسی
۱۸. الوجوه والنظائر فی القرآن؛ دامغانی
۱۹. نثر طوبی؛ میرزا ابوالحسن شعرانی

د: کتب علوم قرآنی

۱. الاتقان فی علوم القرآن؛ سیوطی
۲. البرهان فی علوم القرآن؛ زرکشی
۳. دراسات لاسلوب القرآن الکریم؛ محمد عبدالخالق عظیمه
۴. معجم الادوات و الضمائر فی القرآن الکریم؛ د. اسماعیل عماره و د. عبدالحمید

مصطفی السید

۵. معجم اعراب الفاظ القرآن؛ مجمع البحوث الاسلامیه مصر

۶. معجم الاعلام و الموضوعات فى القرآن الكريم؛ د. عبدالصبور مرزوق
 ۷. معجم القراءات القرآنيه، عبدالعال سالم المكرم و...

هـ: تفاسير قرآن كريم

۱. احسن الحديث؛ على اكبر قرشى
۲. اطيب البيان؛ عبدالحسين طيب
۳. البرهان فى تفسير القرآن؛ سيدهاشم بحراني
۴. پرتوى از قرآن؛ سيد محمود طالقانى
۵. التبيان فى تفسير القرآن؛ شيخ طوسى
۶. تفسير راهنما؛ اكبر هاشمى رفسنجانى و...
۷. تفسير القرآن الكريم؛ سيد عبدالله شبر
۸. التفسير الكبير؛ فخر رازى
۹. تفسير نمونه؛ ناصر مكارم شيرازى
۱۰. الجامع لاحكام القرآن؛ قرطبى
۱۱. جلاء الأذهان و جلاء الاحزان (گازر)؛ ابوالمحاسن جرجانى
۱۲. جوامع الجامع؛ طبرسى
۱۳. حجت التفاسير و بلاغ الاكسير؛ عبدالحجت بلاغى
۱۴. روح المعانى فى تفسير القرآن العظيم والسبع المثانى؛ محمود آلوسى

بغدادى

۱۵. روض الجنان و روح الجنان؛ ابوالفتوح رازى
۱۶. الصافى فى تفسير القرآن؛ مولى محسن فيض كاشانى
۱۷. الفرقان فى تفسير القرآن؛ محمد صادقى تهرانى
۱۸. فى ظلال القرآن؛ سيد قطب
۱۹. الكاشف؛ محمد جواد مغنيه

۲۰. الکشاف عن حقائق غوامض التأویل، محمودبن عمر زرخشری
۲۱. کشف الحقائق عن نکت الآیات و الدقائق؛ محمد کریم علوی حسینی
۲۲. مجمع البیان؛ طبرسی
۲۳. مقتنیات الدرر و ملتقطات الثمر؛ علی حائری تهرانی
۲۴. منهج الصادقین؛ ملا فتح الله کاشانی
۲۵. من وحی القرآن؛ محمد حسین فضل الله
۲۶. المیزان فی تفسیر القرآن؛ محمد حسین طباطبایی
۲۷. نورالثقلین؛ عبدعلی حویزی

و: ترجمه قرآن کریم

از میان انبوه ترجمه‌های قرآن، ترجمه‌های اساتید ذیل بیشتر مورد توجه و استفاده بوده

است:

۱. عبدالمحمد آیتی (۱۳۶۷، شمس)
۲. مهدی الهی قمشه‌ای (دهه پنجاه، ناشران مختلف)
۳. ابوالقاسم امامی (۱۳۷۰، نگار)
۴. محمدباقر بهبودی (معانی القرآن) (۱۳۶۹، خانه آفتاب)
۵. محمد خواجوی (۱۳۶۹، مولی)
۶. بهاء الدین خرماشاهی (۱۳۷۴، نیلوفر و...)
۷. ولی الله دهلوی (چاپ عربستان سعودی)
۸. جلال الدین فارسی (۱۳۶۹، انجام کتاب)
۹. محمد مهدی فولادوند (۱۳۷۳، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی)
۱۰. علی نقی فیض الاسلام (قرآن عظیم) (۱۳۵۶، اسلامیه)
۱۱. احمد کاویان پور (۱۳۷۲، اقبال)
۱۲. جلال الدین مجتبیوی (۱۳۷۲، حکمت)

۱۳. ناصر مکارم شیرازی (۱۳۷۳، دارالقرآن الکریم)
 همچنین ترجمه‌های دیگری در اثنای کار نشر یافته‌اند که از مهم‌ترین آنها ترجمه‌های
 آقایان علی موسوی گرمارودی، محمد صلواتی، محمد صادقی تهرانی و خانم طاهره
 صفارزاده را می‌توان برشمرد.

ز : منابع انگلیسی

Bibliography

- Brill, E. J. (1991). *Shorter Encyclopedia of Islam*. New York: Tuta SUB
 Aegide Pallas.
- Meaning of the Glorious Qur'an*, The. (1930). Tr. by M. M. Pickthall.
 London.
- Meaning of the Holy Qur'an*, The. (1992). Tr. by A. Yusuf 'Ali. Maryland:
 Amana Corporation.
- Message of the Qur'an*, The. (1980). Tr. by M. Asad. Gibraltar:
 Daral-Andulus.
- Noble Qur'an*, The. (1995). Tr. by M. T. Al-Hilālī and M. Muhsin Khan,
 Riyadh: Dar-us-Salam.
- Holy Qur'an*. (1993). Tr. by M. H. Shākir. Qum: Ansarian Publications.
- Holy Qur'an*. (1998). Tr. by S. V. Mir Ahmed 'Ali. New York: Tahrike
 Tarsile Quān Inc.
- Penrice, J. B. A. (1971). *Dictionary and Glossary of the Koran*. London and
 Dublin: Cruzon Press Ltd.
- Qur'an*. The. (1981). M. Zafrulla Khan. London: Cruzon Press.
- Qur'an*. The. (2001). Tr. by T. Saffarzadeh. Tehran: Honare Bidari.

Qur'an. The. (2004). Tr. by. Q. Qarai. London; ICAS Press.

Qur'an. The. (2004). Tr. By T. B. Irving. Tehran: International Publishing Co.

Suleiman, Y. (1999). *Arabic Grammar and Linguistics*. UK. Curzon Press.

Wehr, H. (1971). *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Wright, L. L. D. W. (1976). *A Grammar of the Arabic Language*. (vol.1)

Cambridge: Cambridge University Press.

_____ . *A Grammar of the Arabic Language*. (vol.2)

Cambridge: Cambridge University Press.

چند یادآوری

۱. توضیحات همگون در مورد چند واژه تنها در یک جا نوشته شده و در سایر موارد به واژه قبل یا بعد ارجاع شده است.

۲. تمامی نکات زبان شناختی و ترجمه شناختی بکار رفته در این پژوهش، به دلیل رعایت اختصار در این پیش گفتار مطرح نشده است که در بررسی متن کتاب می توان به دست آورد.

۳. این مجموعه هر چند با تلاش ها و دقت های فراوان گرد آمده و بارها در طول مدت تحقیق، جهت بهبود شیوه کار دستخوش بازنگری هایی شده است، اما به دلیل بشری بودن هرگز خالی از خطا و اشتباه نیست. از این رو پیشنهادهای و انتقادات پژوهشگران و صاحب نظران، پیشاپیش از سوی دست اندرکاران مورد تقدیر و سپاس فراوان است.

همکاران طرح

در مدت تحقیق و تدوین این فرهنگ نامه که حدود ده سال به طول انجامید، همکاران

ارجمندی در گروه عربی و انگلیسی به طور پیوسته یا محدود در مراحل گوناگون کار، همکاری داشته و در پدید آمدن این اثر ایفای نقش کرده‌اند.

دروهله نخست باید از سرکار خانم دکتر شهره شاهسوندی عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه فردوسی مشهد که پیشنهاد دهنده و مجری بوده و مسئولیت گروه محققان را برعهده داشته و ترجمه اثر به زبان انگلیسی را انجام داده‌اند و نیز از جناب آقای دکتر سعید نمازی زادگان، عضو هیأت علمی گروه معارف دانشگاه علوم پزشکی مشهد و محقق حوزه علمیه مشهد که در بیشتر مراحل اجرای طرح، مسئولیت و نظارت بر گروه تحقیق عربی و نیز بازبینی‌های مکرر و نگارش بخش عمده فارسی اثر را بر عهده داشته‌اند تشکر و سپاس فراوان به جای آورد.

همچنین از آقایان حجة الاسلام سید موسی صدر و سید محمد حسن مددی موسوی که مسئولیت بخشی از تحقیقات گروه عربی و نگارش آن را عهده‌دار بوده‌اند، حجج الاسلام رضا امینیان طوسی و عباس عبدالله پور، که از همکاران اصلی گروه عربی بوده‌اند و به ویژه از جناب آقای علی شکوهی که افزون بر همکاری با گروه عربی در تحقیق، مقابله و نمونه‌خوانی تنظیم فیش‌ها، پیگیری مراحل آماده سازی و نشر این اثر را عهده‌دار بوده‌اند، سپاس‌گزاری می‌شود.

نیز از جناب آقای غلامحسن خاوری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه فردوسی مشهد که در کنترل و ویرایش بخش انگلیسی اثر همکاری داشته‌اند و جناب آقای دکتر مرتضی ابروانی عضو هیأت علمی گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه فردوسی مشهد که در مقطعی مشاور گروه عربی بوده‌اند تشکر و قدردانی می‌شود.

از حجج اسلام و آقایان محمد اورعی، علی علیزاده یزدی، علیرضا فیض‌آبادی، رضا موسوی کانی و دیگر عزیزانی که در تهیه بخشی از فیش‌های اولیه از منابع لغت و تفسیر همکاری داشته‌اند سپاس‌گزاری می‌شود.

همچنین از آقایان حجت الاسلام والمسلمین محمد مهدی مسعودی مدیریت دفتر تبلیغات اسلامی مشهد، آقای حسن حکیم‌باشی مدیر وقت گروه مطالعات و پژوهش‌های

قرآنی دفتر که در طول مراحل تدوین این اثر همواره با مشاوره و نظارت خویش در همه مراحل پشتیبانی گروه بوده‌اند تقدیر و تشکر می‌شود.

در پایان از همه اساتید و صاحب نظرانی که در طول مراحل تحقیق و نگارش این فرهنگ با بازدید علمی و رهنمود و تشویق و تذکرات خویش دست‌اندرکاران را نواخته‌اند صمیمانه سپاس‌گزاریم، بی‌تردید رهنمودها و یادآوری‌های ایشان از این پس نیز امتنان ما را در پی خواهد داشت.

گروه مطالعات و پژوهش‌های قرآنی

دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی

زمستان ۱۳۸۷